

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ İSTİHBARAT VE GÜNÜMÜZE ETKİLERİ

*Hasan KÖNİ**

This essay, examines the use of the intelligence services and various methods of the West in order to control the regions that belonged to the Ottoman state.

GİRİŞ

Klâsik tarih anlamı içerisinde komplolara pek yer verilmez. Tarih geniş hatlarıyla anlatılır. Ancak son zamanlarda Batılı devletler istihbarat ile ilgili arşivlerini açarak I. Dünya Savaşı'nda neler yaptıklarını açıklamaktadırlar. Açılan arşivler sayesinde psikolojik harbin ve komploların ne kadar sık kullanıldığını görüyoruz. Yarım asır öncesindeki casuslar da tarihe gömüldükleri için yavaş yavaş kimlikleri açıklanıyor. Tarihin bilinmeyen yönleri ortaya çıkıyor. Arşivler açıldıkça bilinmeyen tarihi yeniden yazmak gerekiyor. Yapılan hataların nedenleri, başarısızlıkların arkasındaki olaylar ortaya çıkıyor. Ancak, hâlâ arşivlerin bazı yerleri kapalı. Bunun çeşitli nedenleri var. Örneğin, aynı istihbarat taktikleri günümüzde uygulanıyorsa arşivlerin bu kesimleri açılmıyor. I. Dünya Savaşı'nda tarafların birbirlerine karşı kullandıkları azınlıkların durumu konusundaki bilgiler de kapalı. Devlet kurma kandırmacısıyla yanlarına çektikleri azınlıkları sonradan nasıl terk ettiklerini anlatmıyorlar. Örneğin, İngiliz arşivlerinde 1915 yılında İrlandalı milliyetçi ayaklanmalar üzerine girişilen karşı eylemler ile ilgili arşiv belgeleri aradan seksen beş yıl geçmesine karşılık hâlâ kapalı. İngilizler bir yandan Hıristiyanlık propagandası yapıp Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Hıristiyan azınlıklar için baskı kurarken öte yandan Hıristiyan İrlandalılara ne yaptıklarını açıklamak istemiyor olabilirler. Bilindiği gibi İrlanda sorunu günümüzde devam etmektedir. İngilizler, Fransızlar ve Ruslar bir yandan Osmanlı İmparatorluğu içindeki Hıristiyan azınlıkları korurken öte

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ASAM Yönetim Kurulu Üyesi
Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel, Yaz 2002, Cilt: 8, Sayı: 2, ss. 150-166.

yandan Osmanlı İmparatorluğu içindeki Arap ve Kürtleri desteklemek ve bu halkları Osmanlıya karşı kışkırtmaktaydılar. Araplar konusundaki arşivler bütün Batı ülkelerinde açıktır. 1917 yılında yayınlanan Balfour Bildirisi ile Musevilerin Filistin'e yerleşmesine izin veren İngiltere'nin oyunları 1917'de Çarlığı yıkan Sosyalist Rusya tarafından açıklanınca Osmanlıya karşı İngilizler ile birlikte saldıran Arapların düştükleri duruma hiçbir kavim düşmek istemeyecektir. Araplar bugün hâlâ geçmişin ızdırabını çekerek yaşamaktadır. Yayınlanan hatıralar değişik gerekçeleri ortaya koymaktadır. Alman istihbarat servislerinin belgelerinden günümüze çok az bir kısım kalmıştır. Bu belgeler önce 1918 yılında Berlin yangınında yok edilmiş ve geri kalan kısımlar ise 1945 Nisanında Alman arşiv binalarının bombalanması sırasında kaybolmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman belgelerinin içeriğini Albay Walter Nicolai'nin "Geheime Maechte" adlı eserinde gene bir istihbaratçı olan General Gemppe'nin raporlarında bulmak mümkün. Bu raporlarda Alman Dışişlerinin Çar rejimini sarsmak için nasıl Rus ihtilâlcileri ve Lenin'le iş birliği içerisinde oldukları anlatılmaktadır. Rusya'daki ihtilâl Almanların ve 1915'te katliâmlara uğrayan Rus Musevilerinin bir hediyesi olarak ortaya çıkmaktadır.

I. Dünya Savaşı'nın en önemli özelliği savaşa giren Batılı ülkelerin çok büyük propaganda büroları kurmuş olmalarıdır. İngilizler Wellington House'da büyük bir propaganda merkezi kurarak İngiliz egemenliğindeki bütün alanlara propagandalarını dağıtmışlardır. Wellington House, basın özgürlüklerinin az geliştiği bu dönemde İngiliz basını bütün bir savaş boyunca yönlendirmiştir. Wellington House çalışanlarının en önemli amacı, Avrupa'daki savaşa yabancı kalan Amerika'yı Savaşı'n içine çekmek olmuştur. İngiliz istihbaratının I.Dünya Savaşı içinde Amerikan basını üzerinde etkileyici bir baskı yaratarak Amerikan kamuoyunu kendi yanına çektiği görülmektedir. 1937 yılında Gallup¹ tarafından yapılan kamuoyu araştırmalarında Amerikan halkı İngilizlerin savaşa girme konusunda kendilerini aldattıklarını belirtmiştir. Amerikalıların, İngilizlerin saldırgan propagandalarına karşı uyanık olmaları istenmiştir. Amerikalıların, İngiliz propagandasından bu kadar ürkmelerinin nedeni Amerikalılara yapılan propagandanın başında bulunan Sir Gilbert Parker'ın 1918 yılında bu propaganda mekanizması ile ilgili hatıralarını yayınlamasıdır. 1939 yılında Peterson adlı bir başka yazar İngilizlerin

¹ R. Toplin, *History by Hollywood: The Use and Abuse of the American Past*, (Urbana: University of Illinois Press, 1996), s .83.

Amerika'yı nasıl savaşa soktuğu hakkında kapsamlı bir eser yazmıştır.² Bu eseri daha sonra Walter Millis'in yazdığı "Savaş Yolu, Amerika, 1914-1917" adlı eser izlemiştir. İngilizler, Amerika'daki Alman ve Musevî kamuoyunu etkilemek için Ermeni katliamlarını kullanmışlardır. Ermeni katliamları propagandasının kullanılmasının nedeninin Rusların 1915 yılında Rus Musevilerine karşı giriştikleri katliamların New York Musevilerinde doğurduğu memnuniyetsizliği örtmek olduğu açıklanmaktadır. Amerika kendi tarafsızlığını bozan İngiliz propagandasına karşı 1935-1936 yılları arasında "Tarafsızlık Yasası" çıkarmak zorunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz propaganda mekanizmasının işleyiş tarzı Amerikalı müttefiklerinden bile gizlenmiştir. Oysa, İngilizler gerek I.Dünya Savaşı'nda gerekse II.Dünya Savaşı'nda aynı taktiği izlemişlerdir. I.Dünya Savaşı sırasında İngilizler Amerikan gazetelerini kullanmışlardır. Bu gazetelerde yazarlar İngiliz kökenli Amerikalılardır. Amerikalılar kendi vatandaşlarına daha çok inanacaklardır. I.Dünya Savaşı'nda, İngilizler, Doğu kıyısının önemli gazetelerini ve gazetecilerini kullanmışlardır. İngilizler, 1914'den itibaren Amerikan gazetecilerine uygulanan sansürü kaldırmış ve onları müttefikleri kabul ederek seçtikleri savaş sahalarını gezdirmişlerdir.³ Amerikan halkı kendisinden soy olarak farklı ve açık olarak daha aşağı olarak gördükleri diğer soylar hakkındaki propagandalara kolaylıkla inanmışlardır. Bu dönemde kullanılan propagandalar arasında kadınların ırzına geçilmesi, ölümlerin vücutlarına yapılan işkenceler, savaş esirlerine kötü muamele gibi klâsik savaş sahaları imajları olmuştur. Çarmıha gerilmiş Kanadalı asker veya kadının göğsünü kesen Alman askeri gibi daha kanlı imajlar da Amerikan gazetelerinde yer almıştır.⁴ İngiliz istihbaratı tarafından yaratılan en tanınmış hikâye: ölen askerlerin vücutlarının kaynatılarak gliserin elde edilmesi hikâyesidir. Bu hikâye ölümlere önem veren Çinlilerin, Alman askerlerine karşı hislerinin oluşması için yaratılmıştır.⁵ Yaratılan bu imaj daha sonra II.Dünya Savaşı'nda Yahudiler için tekrar sahneye konmuş ve öldürülen Yahudilerin vücudundan gliserin elde edildiği yaygın bir biçimde kullanılmıştır. İngiltere daha inandırıcı olması için Almanların ve Türklerin savaş sırasında Belçika ve Ermeni halkı üzerine yaptıkları mezalimlerin hikâyesini Sir Bryce'ın kurduğu bir komit-

² H.C. Peterson, *Propaganda For War: The Campaign Against American Neutrality, 1914-1917*, (New York, 1939).

³ N. Cull., *Propaganda for War: The British in World War II*, Westport, (Greenport Press), 1995, s.101.

⁴ A. Ponsonby, *Falsehood in Wartime*, (London: George Allen and Unwin), 1928, ss. 67-69.

⁵ A. Ponsonby, *Falsehood in Wartime*, s.111.

.....
Savaş daima
yanıltmaların
sisinde
savaşılmıştır.

 eye havale etmiştir. 1915 yılında faaliyete geçen komite İngiliz hükümetinin bu husustaki raporlarını yayınlamıştır. Resmî ağızdan yayınlanan bu hikâyeler daha inandırıcı bulunmuştur.⁶ Bugün Ermeni yazarların Türkiye'ye yönelttikleri iftiralarında bu raporlardan faydalandıkları görülmektedir.

Amerikalı Senatör Hiram Johnson 1917'de "savaşta doğru söylemek ilk kayıptır" demiştir.⁷ Böyle bir cümlenin anlatmak istediği devletin savaşta basından kendisine uymasını istemesinde yatmaktadır. Devletler ulusal çıkarlarını korumak amacıyla kitle iletişimcilerine karşı "vatanseverlik" nosyonunu kullanmışlardır. Çatışmayı, savaşın amaç ve araçlarını eleştirmek vatan hainliği sayılmıştır. Savaş daima yanıltmaların sisinde gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu yanılgılar günümüze kadar yansiyip bir ülke vatandaşlarının canını acıtınca bu propagandaları yapanlardan hesap sorulması zamanı gelmiş demektir. Aşağıda anlatacağımız Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapılan gizli operasyonların ve propagandanın genel bir bahsi olacaktır.

1. Çatışma Nedenleri

Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki çekişmelerinin temelinde ekonomi yatmaktadır. Yabancı ticaret sermayesinin İmparatorluğa girmesi, sürekli borçlanmalar ve bu borçlanmalar karşılığı diğer devlet gelirlerinin yanında Balkanlardaki uyruk hükümetlerden alınan vergilerin de karşılık gösterilmesi, Batılı ülkeler için İmparatorluğu sömürge ve toprak koparma açısından en elverişli yer durumuna getirmiştir. Bu sömürge sistemi içine 1898'lerde Almanya girip, bir de Batının ham madde kaynaklarına doğru Berlin-Bağdat-Basra demiryolunu yapmaya başlamasıyla Batının tüm gizli servisleri imparatorluk içinde cirit atmaya başlamıştır. Gittikçe büyüyen sömürge imparatorlukları ve gittikçe artan savunma harcamaları daha 1908'lerde Birinci Dünya Savaşı'na giden yolu da açmıştır.⁸

Bir yazar, Alman İmparatorunun, Suriye valisinin sarayında verilen yemekte, 1898 Kasımının soğuk bir gününde kendisini 300 milyon

⁶ H.C. Peterson., *Propaganda For War*, ss.53-61.

⁷ C. Haste., *Keep the Home Fires Burning: Propaganda in the First World War*, (London: Allen Lane, 1977), s. 25.

⁸ Tevfik Çandar, *Osmanlı İmparatorluğunun Yarı Sömürge Oluşu*, (İstanbul: Ant Yayınları, 1970), s.27.

Müslüman'ın hamisi olarak ilân etmesi sonucu Suriye, Mezopotamya ve İran'daki mütevazı otellerin yeni insanlarla dolup taşmasını söylüyor: İngiliz subayları, Hint ve Alman ordusu mensupları demiryolu mühendisleri, arkeologlar, böcek koleksiyoncuları, kuş meraklıları.⁹

Almanların bir İngiliz gölü durumunda bulunan İran Körfezi'ne yaklaşımları o devrin en büyük imparatorluğunu sarsacaktır. İngiltere daha XIX. yüzyılın başlarından itibaren; Türkistan, Afganistan, Kafkaslar ve İran'ı dünya hegemonyasında oynayacağı satranç taşları olarak tespit etmiştir. Almanların bu alana yaklaşması Fransa, İngiltere ve Rusya'yı birbirine yaklaştıracaktır.

Bu gelişmeler İngiliz askerî istihbaratının acele geliştirilmesine yol açmıştır. 1907'de MO1 yani askerî operasyonların birinci grubu strateji ve harp oyunları üzerine gelişmiş; MO2 Avrupa Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan ve Sina bölgesi üzerine çalışmalar başlamış; MO3 İran, Hindistan, Amerika ve Rusya üzerine yoğunlaşırken; MO4 topografi ve harita yapımında geliştirilmiş; MO5 ise karşı istihbarat ve iç güvenlik üzerine gelişirken MOF dış ülkelerde görev yapan İngiliz doktorlarının durumuyla ilgilenmiştir. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki istihbarat Hindistan Harp Bakanlığı ile Londra arasında bölünmüştür. Hindistan Ofisi Akabe, Hicaz, Basra ve Yemen bölgesini ele almış; Suriye, Mezopotamya ve diğer Osmanlı toprakları ise Londra Ofisi'nin eline bırakılmıştır. İstanbul'daki elçiliğe atanan ataşeler ise sonradan cumhuriyet tarihinde bile rol oynayacak kimselerdir. Mark Sykes daha sonraları Sykes-Picot Anlaşmalarını Fransızlarla yaparak Osmanlı topraklarını bölecektir. Sir Aubrey Herbert, Osmanlı yanlısı bir İngiliz diplomatıdır. Hatıralarını başlığı Türkçe olan "Ben Kendim" diye bir kitapta toplayacak ve 31 Mart 1909 Ayaklanması'nı nasıl çıkardıklarını anlatacaktır. Llyod George ise ileride İngiltere'yi yönetecek ve Lozan Konferansı'nda önemli bir rol oynayacaktır. Kendisinin "Doğu Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Yapısı" adlı ekonomik istihbarat raporu 1908 yılında yazılmış olup, İngiliz arşivlerinde durmaktadır. İngiliz Askerî Ataşesi Albay Francis Maunsell ise yazdığı raporlarla şeref madalyası almayı hak edecektir. Maunsell'in yanında daha önce Anadolu'yu dolaşarak yeterli bilgi sağlamış olan tecrübeli kurmaylar bulunmaktadır. Bu kurmayların başında P.H.H. Massy vardır.¹⁰ Gerçekte İngiliz istihbaratının İmparatorluğun en yüksek makamlarına kadar yaklaşması çok daha önceleri meşhur İngiliz Türkolog Arminius Vambéry tarafından gerçekleştirilmiştir. Abdülhamit ile yakın ilişkiler

⁹ H. V. F. Winstone; *The Illicit Adventure*, (London: Jonathan Cape, 1982), s. 3.

¹⁰ George Aston, *The Secret Service*, (London: Faber and Faber, 1930), ss. 27-28.

içinde bulunan ve kendisini hayli etkilemiş bulunan bu kimsenin¹¹ Lord Salisbury ile yaptığı yazışmalar (1899-1911) İngiliz Dışişleri tarafından klâsik kapalı tutulmaktadır. Kendisinin İngiliz Gizli Servisi'ndeki kod adı Schlesinger olarak geçmektedir. Don adında rastladığımız ikinci kod adında ise İsrail'in kurucu babası Theodore Herzl adı geçmektedir.¹² Osmanlı üstünde bu kadar tecrübe sahibi olan İngilizler, 1908'lerden itibaren etrafı iyice karıştıracaklardır.

Almanlar da millî birliklerini tamamladıktan sonra boş durmamışlar ve daha sonra yayılacakları alanlara önceden göz atmışlardır. Suriye, Irak ve İngilizlerin hâkim olduğu Körfez Bölgesi'nde dolaşanların başında Baron Max von Oppenheim gelmektedir ve Oppenheim turunu 1893'te tamamlamıştır. Berlin'deki Wilhelstrasse'deki Alman Arkeoloji Enstitüsü dışişleri bakanı olacak olan, ancak o sıralarda Alman dışişlerinin önemli bir memuru olan Doktor Zimmenmann'a doğrudan haber vermektedir. 1896 yılında ise Alman iş adamı İran Körfezi kıyılarında ilk ihracat ve ithalât kumpanyasını kurarak çevreyi gözlemeye başlamıştır.¹³

Rus Çarlığının teşkilâtı "Okhrana" ise bütün Avrupa başkentlerinde yoğun bir faaliyet içindeydi. Başkentlerde olayların başında bulunanlar genellikle askerî ataşelerdi ve genellikle Çar rejiminden kaçanlarla ilgileniyorlardı. Almanlar için Rusya içine ajan yerleştirmek zor olduğundan, genel olarak Yahudileri kullanıyorlardı. Rusya'nın kendi vatandaşlarını kullanmasına karşılık, İngiltere ve Fransa, istihbarata kendi vatandaşlarını bulaştırmayıp, bu işi değişik soylara ve tarafsızlara yaptırmayı tercih etmişlerdir.¹⁴ Ruslar açısından bu tarafsızlar Ermeniler, Balkanlarda ise Bulgarlar ve kendini Slav asıllı hissedenlerdi. Batılı devletler 1878'lerden beri Osmanlı İmparatorluğu üzerinde sistemli bir politika izleyerek Osmanlı topraklarını koparmaktaydılar. İzlenen yol ise şu şekildeydi: İlk gelişmeler okul ve eğitim sistemiyle milliyetçi fikirleri yaymak, Osmanlı İmparatorluğu'nun mali iflâsına yol açmak, koparılmak istenen bölgede insan hakları ve sosyo-ekonomik

¹¹ Mim Kemal Öke, *Vambery, Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü*, (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 1985).

¹² Theodore Herzl Vambery, Osmanlı ve İngiliz Hükümetleri arasındaki derin ilişkileri görmek için bkz. Theodore Herzl, *Tagebucher*, 3.Cilt (Vienna 1922-1923). Bu konuda ikinci önemli kaynak Desmond Steward, *Theodore Herzl, Artist and Politician*, (London: Hamish Hamilton, 1974), adlı eseridir.

¹³ Karl Graves, *Secrets of the German War Office*, (New York: McBride Nast 1914), ss. 150-151. Asıl adı Armgaard olan Karl, Borr Savaşı'nda Alman servislerine çalışmış, ancak 1912'de Glasgow'da yakalanınca İngiliz servislerine çalışmaya başlayıp, Birinci Dünya Savaşı'nda Amerika'da çalışmalarına devam etmiştir. Yukarıdaki adı geçen eserinde Alman servislerinin Osmanlı içindeki faaliyetlerinden geniş ölçüde bahsetmektedir.

¹⁴ Ronald Hingley, *The Russian Secret Service*, (London: Hutchinson, 1970), ss. 15-56.

reformlar yapılmasında ısrar etmek, kendi ana yurduna yatırım yapamayan Osmanlı bu reformları gerçekleştiremeyince, ortaya çıkan silahlı direniş hareketlerine yardımcı olmak,¹⁵ bölgeye yarı otonomi istemek, reformlarda ısrar etmek ve ekonomik bağları sıklaştırarak bölgenin bağımsızlığını sağlamak. Batılıların önce Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında geliştirdikleri bu model, daha sonra Balkanların bağımsızlıklarını kazanılmasında, Ermeni ayaklanmasında ve günümüz bölücü akımların canlandırılmasında hâlen kullanılan bir yaklaşımdır.

Avusturya-Macaristan'ın gizli servis şefi XIX. yüzyıl sonunda Baron Max von Giesl karşı casusluk örgütünün başı ise Albay Alfred Redl'di. İddia edildiğine göre Redl elindeki bilgileri Rusya'ya, Ruslar da Fransız ve İngilizlere bildirmekteydiler. Almanların bilinen ajanları, Nolde, Alois Musil ve von Oppenheim'in faaliyetleri Rus gizli servisleri tarafından bilindiği gibi Almanların savaş plânları da İngilizlerin elindeydi.

Fransız Gizli Servisinin ise gerek İngiliz ve gerekse Almanlardan daha iyi durumda olduğu söylenmektedir.¹⁶ Ancak, ileride görüleceği gibi XIX. Yüzyıl İngiliz barışının (Pax Britannica) geçerli olduğu bir devreyi yansıttığı için, daha başarılı olanlar İngilizler olacaktır. Biz de araştırmamızda İngiliz servislerinin çalışmalarına öncelik verdik.

2. Öncüler

Bütün Batılı servislerin azınlıkları kullanmaları nedeniyle İstanbul'da ajanları olmasına karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun en zayıf yanı olan Arap Yarımadası, gerek coğrafi konum, gerekse dinî farklılıklar nedeniyle en zor sızılan kısmı olmuştur. Daha sonra, 1916'da kurulan "Arap Bürosu" sayesinde istihbarat faaliyetleri başarı sağlayınca İmpara-

¹⁵ Balkanlarda çeşitli devrelerde isyanlar çıkmışsa da halkın desteği olmadığı için kısa sürede bastırılmışlardır. Ancak 1903 yılında Batılı devletlerce ilân edilen azınlıkların en fazla bulunduğu bölgeye yardım edileceğinin ilanı bu defa Balkanlarda terörü başlatmıştır. Bulgarlar, Yunanlılar, Sırp ve Türkler birbirlerine girmişlerdir. Elimizdeki belgede İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edvard Grey'e Sırp Hükümetinden yazılan bir mektupta İngilizlerin söyledikleri gibi çeteler kurup teröre giriştiklerinden bahsedilmekte. Bkz. Foreign Office, 371/379, 6552, Feb. 27.1907. Belge 1 no.lu ekte sunulmuştur. Türkler, Balkanlardaki terör hareketlerinde günde 21 kişi kaybetmişler ve Balkanlar'daki Türk subayları isyan sistematiğini öğrenmişlerdir. Balkan gelişmeleri İkinci Meşrutiyetin yolunu açacaktır.

¹⁶ Rus Alman ve Fransız gizli servisleri için etraflı bilgi Albay W. Nikola'nın '*Nachrichtendienst Presse und Volksstimmung in Weltkrieg*', (Berlin: 1920) adlı kitabında bulunmaktadır. Yukarıda adlarını belirttiğimiz Alman gizli servis elemanlarının hepsinin imparatorluk üzerine önemli kitapları bulunmaktadır. Örneğin, 1893'te Arap topraklarını dolaşan Baron Nolde'nin *Reise, nach Innerarabien, Kurdistan und Armenien*, (Burnswick, 1895) adlı kitabı vardır. Türk dostu olarak tanınan Yahudi Alois Musil'in ise, *Arabi Petraea*, (Vienna)1907-1908'de basılmış olan üç ciltlik Osmanlı toprakları üzerine analizleri vardır. Alois Musil 1900'lerde Arap Yarımadası'na İslâm sanatını izlemek üzere gitmiş ve Araplar arasında Şeyh Musa adıyla tanınmıştır. O'nun 1904'ten sonra çizdiği haritalar savaşta kullanılacaktır. Musil hakkında bilgi için *Oesterreichisches Biographisches Lexicon*'a bakılabilir. Musil casusluk faaliyetlerini 1908'lerden sonra da sürdürmüştür.

torluğun savaşları kaybettiği yegâne bölge burası olacaktır. Çanakkale'yi geçemeyenler, Erzurum'dan aşamayanlar, imparatorluğun yumuşak karnını deşeceklerdir. Tabii bu gelişmeler birdenbire olmamıştır. Batıların bu başarılarını hazırlayan öncüler kimlerdir? Bu bölümde kısaca bu sorulara cevap vermeye çalışacağız.

İngilizlerin bir şansı da Alman asıllı arkeologları kendi hesaplarına çalışmaya ikna edebilmeleridir. İngiliz istihbaratının öncülerinin başında Gartrude Bell adlı bayan arkeolog önemli bir yer tutmaktadır. Kendisini bu işe alan Londra Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü başkanı Dr. David Hogarth'tır. Hogarth, daha sonra Mark Sykes, Lawrence gibi ünlü isimleri de istihbarat servisine takdim edecektir. Gartrude Bell 1900'lerin başında daha sonra 1950'lerde tüm Suriye ve Hicaz demiryolu civarında dolaşarak merkezî Arabistan'ın kapısı sayılan Sirhan Vadisi'ne kadar inecek ve çeşitli kabileler arasındaki çekişmeleri ve farklılıkları öğrenecektir. Analizlerinde bu kabileler ile civardaki Türk Askerî garnizonları arasındaki bağlar da anlatılacaktır. Gartrude Bell 1920'de yapılan Arap topraklarının durumlarını belirleyecek olan San Remo Konferansı'na da katılacaktır. Arap toprakları, Ermeni olayları ve diğer bölücü akımlar konusunda uzman olan diğer bir önemli kişi ise Sir Mark Sykes'tir. Mark Sykes babasının zenginliği ve egzotik yerlere düşkünlüğü nedeniyle Arap topraklarını daha çocukluğunda dolaşmıştır. Boer Savaşları'na katılan Sykes, 1902 ve 1904 yıllarında İmparatorluğun doğusunda uzun dolaşmalar ve araştırmalar yapmış ve bu konudaki bilgilerini, yazdığı kitaplarda toplamıştır. 1905'te evlenerek hem balayını geçirmek, hem de ataşelik görevini yapmak için tekrar İstanbul'a gelmiştir. 1905'lerde Türk hayranı olan Sykes daha sonra ülkesinin isteği üzerine Ermeni ve diğer bölücü unsurların hayranı olmuştur. Mark Sykes'ın 1917'lerden sonraki fikirleri arasında bir Ermeni-Kürt ve Yahudi federasyonu oluşturma plânları vardır. Kendisi Lord Curzon'un hayranı olduğu için, başbakan olmadan önce Sudan'daki İngiliz Gizli Servisi'nde çalışan Curzon'un, Ermenileri ayaklandırma emrini Ermenilere ulaştıran kişinin Sykes olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁷ Mark Sykes 1916'dan sonra Arap Bürosunun emrinde Orta Doğu'da çalışmış ve Lawrence'ın amirliğini yapmıştır. 1916'da ise daha önce belirttiğimiz Osmanlı'nın Arap topraklarını bölen meşhur Sykes-Picot Anlaşmalarının mimarıdır. 1919'da zatürreeden ölen Sir Sykes'den sonra yeni Cumhuriyetimiz kurulmuştur. Orta Doğu olay-

¹⁷ Bu konuda Audrey Herbert'in *Ben Kendim*, (Hutchinson, 1924), adlı eserine bakmak gerekmektedir. Getrude Bell'in ise Arap bölgeleri hakkındaki eserleri şunlardır: *The Desert and the Snow*, (Heinemann, 1907), *Amurath to Amureth*, (Heinemann 1911), *Letters* 2. cilt, (1927) Mark Sykes'in eserleri ise, *Through Five-Turkish Province*, (London, 1900); *The Caliph's Last Heritage*, (London, 1915).

larında rol oynayan üçüncü önemli kişi Yahudi asıllı Aaron Aaronsohn'dur. Genç yaşta tarım uzmanı olan Aaron, Cemal Paşanın tarım uzmanlığını yapmış ve haberlerini Türk ordu karargâhından göndermiştir. Aaron'a Orta Doğu tarımında yaptığı çalışmalar nedeniyle California Üniversitesi tarafından bir kürsü bile teklif edilmiştir.¹⁸

Bu etkili kimselerin yanında İmparatorluğun Doğu bölgelerinin öncülüğünü iki önemli bilimsel kuruluş ellerinde geçireceklerdir. Bunlardan birincisi Sir George Hogart'ın başkanlığını yaptığı, Londra Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü'dür. Hogart, Araplar üstüne uzmandır. Diğer bir Profesör Denison Rose ise 1896'dan beri askeri istihbarat başkanının özel danışmanlığını yapmaktadır ve Gartrude Bell'i o işe aldırıştır.

Diğer bir Hogart ailesi mensubu ise I. Dünya Savaşı'nda İngiliz istihbaratının başına geçecek olan Amiral William "Blinker" Hall'dır. Hogart, Girit ayaklanmaları sırasında Girit'teki arkeolojik kazıları yönetmiştir. Hogart, Lawrence'ı keşfedenlerin başında gelmektedir. Aslında Lawrence'ın konusu Ortaçağ tarihidir. Eski çanak çömlek ve tarihi binalarla uğraşmaktadır. 1908'de Abdülhamit'in emriyle Bağdat demiryolu Kargamış Mevkii'nden nehri geçince, acele olarak Kargamış harabelerinde çalışma izni almış ve İngiliz arkeologları bölgeye Hogart'ın başkanlığında yerleşmişlerdir. Bu arada Lawrence'da acele olarak görev almıştır. Bu bölgedeki ikinci güç *Deuthche Orient Gesellschaft* yani Alman Doğu Araştırmaları Enstitüsüdür. Dicle ve Fırat civarına yerleşen Alman arkeologlar Albay Kont Von Gleichen tarafından yönlendirilmektedirler. Gerek İngilizler, gerekse Almanlar bölgenin bütün sosyo-ekonomik yapısını böylece taramışlar, savaş öncesi ve sonrası iş birliği yapacakları güçleri saptamışlardır. Sina yarımadasının idaresinde egemenlik Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmak üzere (Abdülhamit yönetimince) İngilizlere devredilmesi, Vahabiler üzerinde İngiliz çabalarının yoğunlaşmasını sağlamıştır.¹⁹ Türklere karşı İbn-i Suud'u nötralize edebilmek ve bu bölgede bulunan kabilelerin Almanlarla iş birliği yapmasını önlemek için İngiltere, bu bölgeye Yüzbaşı Shakespeare'i göndermiştir. Ancak, Yüzbaşı Shakespeare, İbn-i Suud'un kardeşleri arasındaki kavgaları önlemek isterken, 1915'te İbn-i Raşit'in adamları tarafından düelloda öldürülmüştür. Shakespeare Arap kabilelerinin ortak ayaklanmaları hakkında 1911'de ilk raporu yazan kimsedir.²⁰

¹⁸ Aaron Aaronsohn'un bu bölge için yazdığı *Reliquiae, with Journeys 1904-1908 and Flora Transjordanica*, H.R. Oppenheimer, (der.) (Geneva 1931) adlı eserinde toplanmıştır.

¹⁹ Bu konuda bkz: *British Cabinet Papers*, 37/9 ve 37/83.

²⁰ Yüzbaşı Shakespeare'in istihbarat notları ve gizli haritalar ve yazışmaları için *Captain Shakespeare*, (London, 1976).

3. Teknolojik Gelişmeler

Gerek I. Dünya Savaşı'nda, Gerekse II. Dünya Savaşı'nda Anglo-Saksonlar, Almanlara göre önemli bir gizli teknolojik üstünlüğe sahip olmuşlardır. I. Dünya Savaşı'ndaki bu gelişme daha 1913'te gemiden gemiye telsiz haberleşmesinin sağlanması ve telgraf hatlarının dinlenmesinin gerçekleştirilmesidir. II. Dünya Savaşı'ndaki yenilik ise radarın bulunmasıdır. Bilindiği gibi Alman hava filolarının saldırılarının hedefleri ve uçakların gittikleri yerler bilindiği halde, radarın varlığının ortaya çıkmaması için bazı küçük İngiliz köylerinin haritadan silinmesine ses çıkarılmamıştır.

İngiliz teknolojisinin gelişmesi geniş ölçüde İtalyan Marconi'ye dayanmaktadır. Kendi ülkesinde telsizle haberleşmeye ilginin olmaması üzerine İngiltere'ye giden Marconi'yle, İngiliz Deniz Sigortaları ilgilenmiştir. Marconi ilk gösterisini İngiltere'de 1896 yılında gerçekleştirmiştir. Marconi 1897 yılında karadan 87 mil uzaktaki İngiliz harp gemilerine işaret verince, bütün buluşları İngiliz Genelkurmayı tarafından satın alınmış ve kendisine yardımcıları verilmiştir. 1900'lerde İngiliz gemileri denizde haberleşebilmektedir. Telsiz 1900'lerden itibaren Güney Afrika'daki Boer Savaşları'nda kullanılmış ve İngiltere 1903'te kendisiyle İrlanda arasında altı istasyon kurmuş ve 26 savaş gemisine telsiz yerleştirmiştir. İngiliz servisleri bundan sonra bütün kabloları dinlemeye başlamış ve İngiltere'ye gelen bütün mektuplar açılıp okunmuştur. İngiltere bu alışkanlığını I. Dünya Savaşı'nda da sürdürecektir.²¹

Alman "Telefunken" firması da 1903'lerden itibaren aynı çabalara girişecektir. Almanların bu konudaki gelişmelerinden korkan İngiltere, Marconi'nin teşvikiyle 'İmparatorluk zincirini' oluşturacaktır. İmparatorluk zinciri İskenderiye'den başlayarak, Aden, Mombassa, Bombay, Kolombo, Yeni Zelanda, Singapur, Hong Kong, Kuzey Avustralya, Sydney, St. Helena, Sierra Leone, Batı Hint Adaları'nın telsiz ağıyla birleştirilmesi demektir. Aynı gelişmeleri Telefunken firması da Alman İmparatorluğu için yapmaktadır. Bu gelişmeler sonucu Los Angeles Express Avrupa'dan haberlerle yayınlanmaya başlamıştır. Savaş başladıktan sonra gelen haberleri okumak için amirallikte 37 numaralı oda kurulmuş ve günde 800 mesaj okunmaya başlanmıştır. Ancak telsiz haberleşmesinin çok güvenilir bir haberleşme kaynağı olmadığı bilinmektedir. Daha sonra 40 numaralı oda kurularak Almanya'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun telsizleri dinlenmeye ve şifreleri çözülmeye başlanacaktır. Savaşın sonlarına doğru modern sinyal istihbaratına

²¹ Nigel Xwest, *The Secret Wireless War 1990-11986*, (Coronet Books), 1987, s. 31.

geçilecektir.²² 40 numaralı oda daha sonra diplomatik haberleşmeyi denetlemek için 2'ye ayrılacaktır: 40A ve 40B odası. Bu odaların başına, Fransa, İngiltere, Almanya'da okula gitmiş olan bir subay getirilecektir. George Young, Atina ve İstanbul'da görev yaptığı için Türkçe ve Osmanlı kanunları üzerine uzmanlaşmıştır. 40A odası Berlin'in İsveç ve Amerika kablolarından gelen ve giden telgrafları okumaya başlamıştır. Alman Konsolosunun İstanbul'dan gönderdiği sinyaller ise İngilizlerin bildiği 13040 numaralı kod üzerinden, Selanik, İskenderiye, Kahire, Kıbrıs ve Limni'den alınarak çözülmüştür.²³ İngiliz 2 numaralı bölümü 1923'lere Sarafand Filistin mevkiinden Türk sinyalleri almaya devam etmiş ve Irak'a yerleşerek 1930'lara kadar Türkiye'yi taramıştır.²⁴ Daha sonra Musul konusunu araştırdığımızda Türkiye'den Musul'a gönderilen sinyallerin ve telgrafların İngilizlerin eline geçtiğini görüyoruz. Böylece birçok gelişmeyi erkenden öğrenen müttefikler her türlü tedbiri önceden almışlardır.

Ancak, İngiliz kod kırıcılarını önemli bir hatası Çanakkale Savaşları'nda ortaya çıkacaktır. İngiliz orduları Komutanı Lord Kitchener'in emriyle gelişen Çanakkale Savaşları'nda kolay yolu deneyen Kitchener, Amiral Hall'e verdiği emir ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nispeten yumuşak kesimlerle temasa geçilmesini istemiştir. Bu temas Jön Türk hareketini tasvip etmeyen Büyükelçi Gerard Lowther'in yardımcısı Geraid Fitzmaurice tarafından gerçekleştirilmiştir. İstanbul'daki İngiliz tüccarların yardımıyla temasa geçilen kimse Talat Paşa'dır ve Talat Paşa'nın adamlarıyla görüşmeler Dedeâğaç'ta sürdürülmüştür. Bağ kuran Griffin Eady adlı mühendistir. Goeben'in teslim edilmesi, Almanlardan ayrılmayarak İngiltere'nin yanında yer alması için 4 milyon İngiliz Sterlini önerilmiştir.²⁵ Deniz Lordu Fisher'in gelişmelerden haberi olmuştur. 40A numaralı odanın getirdiği telgrafın çözümünde Türklerin cephesinin olmadığına dair bilgi bulunması üzerine, görüşmeler kısa kesilmiş, Alman gemileri için çok az para verilmesine Churchill ile birlikte karar verilmiş ve 18 Mart sabahı Çanakkale Boğazı'nın zorla geçilmesi emredilmiştir.²⁶ Oysa daha sonraki telgraflarda cephanenin boğaza geldiği bildirilmiştir. Bu telgraf geç

²² William F. Clarke, *History of Room 40* (Yayımlanmamış Clarke evrakı), Churchill College, Cambridge.

²³ Nigel West, *The Secret Wireless.....* 99: Almanlar kendilerinin dinlenebileceğini kabul etmeyerek, haberlerin bu kadar çabuk yayılmasını güçlü bir casus ağına bağlanmışlardır. Oysa İngilizler, ABD Devlet Başkanı Wilson'un özel haberleşme ağına girmişler ve Avrupa ile Amerika arasında yapılan haberleşmeyi dinlemişlerdir.

²⁴ Alastair Denniston, *Autobiographical Notes* (Yayımlanmamış Denniston Evrakı) Churchill College. Amiral Hall'unda bazı evrakı Churchill Coolege Cambridge'dedir.

²⁵ Sir William James, *The Eyes of Navy*, (Methuen-London, 1955), s. 60-64. aynı konuda bkz. Richard Deacon, *A History of British Secret Service*, (London: Panther Books, , 1985), ss. 240-241.

²⁶ Deacon, *A History of British*, s. 241.

çözüldüğünden müttefik filosunun hâli ancak perişanlık olmuştur. Harekatın başkanı Lord Kitchener ise 1916 yılında Hamshire zırhlısıyla Rusya'ya ziyarete giderken Almanlar tarafından yoluna konan mayınlara çarparak havaya uçmuştur. Sonradan olayın sebebi araştırılınca, İngilizlerin Lord'un yolunu aynı şifreyle dört defa bildirdikleri ve bu durumun Almanları uyandırdığı ortaya çıkmıştır. Yapılan soruşturmalara rağmen olay hâlâ aydınlanmış değildir. Churchill'de Çanakkale Savaşları sonunda görevinden alınacaktır. Amiral Sir Stanley Colville, Krala,: "Hepimiz O'nun imparatorluk için bir tehlike oluşturduğu kanısındayız"²⁷ demiştir.

Tabii deniz hareketlerinin başka sonuçları olmuştur. İngiltere ve Fransa kara harekâtına karar vermişler ve Osmanlı ordularını arkadan rahatsız etmek için Ermenilerin ayaklanmasını ortaya çıkarmışlardır. 25 Nisan 1915'de kara harekâtı başlarken, aynı tarihte Ermeni ayaklanması başlamıştır. Ermeni ayaklanmasının bastırılması üzerine halsiz olan Rusları canlandırmak Ermenilere borçlarını ödemek için Ermeni katliâmı propagandası ani olarak başlatılmıştır. İleride bu propagandanın boyutlarını ele alacağız.

4. Gizli Servislerin Hediyeleleri

Ermeni harekâtı başarılı olamayınca, İngiliz servisleri Sudan'daki servislerini İskenderiye'ye taşımış ve Arap Bürosu'nu harekete geçirmişlerdir. Arap Bürosu çalışanları, askerlerin yanında daha önce burarlarda dolaşmış bilim adamları ve arkeologlardır. Diğer belgeler okunmadığı için Lawrence bunların içinde bizce en tanınmış olarak kalacaktır. Oysa Arap Bürosunun başında Albay Parker bulunmaktadır. İngilizlerin Arap ayaklanması çabalarına karşı en çekindikleri olay Enver Paşa'nın Alman servisleriyle birlikte hazırladığı cihattı. Cihat için İslâm dünyası dört parçaya ayrılmıştı: Arap yarımadası, Suriye ve Irak dahil olmak üzere, İran, Afganistan ve Hindistan.²⁸ Harekatın ana noktasını Medine oluşturuyordu ve Arapların başlarında Hintli Muhammed Hasan bulunuyordu. Afgan görevlisi ise gene Hintli Barakat Allah'tı. İngilizlerin ele geçirdiği haberlere göre Kahire, İsviçre ve Almanya'da İngilizlere karşı cihat hareketleri Almanlar tarafından desteklenmekteydi. Bu sırada Amerika'dan Hindistan'a taşınan bir takım silâhlar da yakalanmıştır. Türklerin ve Almanların Afganistan, İran ve Hint Müslümanları arasında geniş faaliyetleri olduğu görülmektedir. Türkler lehine harekâta katılanlar Hint Müslümanlarından Sihlerdir. Osmanlı Teşkilatı Mahsusası buraya Çerkez Ethem'i göndermiştir.²⁹ Böylece II. Dünya Savaşı'nın hemen

²⁷ Mclaughlin Redmond, *The Escape of the Goben, Prelude to Gallipoli*, (Seeley, 1974), s. 94.

²⁸ War Office, 106/710-731 aynı konu için bkz. N.N.E. Bray, *Shifting Sands*, (Unicorn, 1934), ss. 22-37

²⁹ Sir Ronald Storrs'un raporu, L/P and S/10/523.

gireceği kanısındadır. Ancak, Sazanov'un isteklerine bir tek Venizelos kanacak ve istekleri gerçekleşmeyince ülkesinden çekip gidecektir.

İngilizlerin, Yunan ve Ermenilerden sonra el attıkları konu İmparatorluğun güneydoğusundaki bölücü akımlardır. Bu bölgede yaşayan dağ kabilelerinin varlığından çok önceleri haberleri olan ittifak devletleri, gerçekten de bu dağ kavimlerini Anadolu Türkleri ile Hindistan'a giden yol üzerindeki diğer Türk topluluk ve devletleri arasında bir tampon bölge oluşturmak için kullanmaya karar vermişleridir. Panturancı ve Panislâmcı hareketin Hindistan'a giden yol üzerinde gelişmesinden korkmuşlardır. Ana tehlikenin Türkistan'dan geldiği belirtilmiş, Bakü ve Kafkaslardaki Azerilerin fazla bir tehlike doğurmayacakları açıklanmıştır. Bu nedenle karşı ağırlık olarak bölgeye yeni bir soy sokulmasının Turan hattının coğrafi pozisyonunu bozacağı ileri sürülmüştür.³⁵ Panislâmcı hareketin Türkler etrafında dönmesini engellemek için İslâm merkezini tekrar Araplara kaydırmak da önerilmiştir.³⁶ Yeni yaratılacak bölücü akımın iki merkezi olacaktır Diyarbakır ve Musul. Gerçekten Arap Bürosunun faaliyetleri sayesinde zaferler kazanan ittifak devletleri ve özellikle İngiltere 1917'de Bağdat'ta bir Türk Kürtleri bürosu açmaya karar vermiştir. Olayların başında gene Mark Sykes vardır. İlk başlarda bu doğu kabilelerini kendi tarafına çeke-meyen İngiltere, Irak'a iyice yerleştikten sonra belli bölgelerde kabile kültürünü yaymaya çalışacaktır. İlk alfabe, İngiliz Doğu Bilimleri tarafından yayınlanacaktır. Alfabenin tarihi 1917'dir. Bir kere aralarına nifak sokulan bu kabileler çeşitli devirlerde bölgeyle ilgisi olan devletler tarafından kullanılacaklardır. Ancak, olayın kökleri I. Dünya Savaşı'na dayanmaktadır.

Rus Çarlığı'na gelince 1915'lerde Rusların başı Ukraynalı ve Polonyalı milliyetçiler ile beladadır. Galiçya Cephesi'nde kendileri için çarpışmadıklarına inandıkları Yahudilere karşı 1915 yılında katliâma girişmişlerdir.³⁷ Geniş bir kitle oluşturan Yahudiler, servisleriyle birlikte çalışmış ve bu çabaların sonucu olarak 1917 Sovyet İhtilali'nin gerçekleştirilmesinde başrolü oynamışlardır. Bugün de Polonya ve Ukrayna çeşitli olayların kaynağı olmaya devam etmektedir. Nedense 1915'teki dünya tarihini değiştiren bu olaylardan çoğu tarihçi habersiz görün-

³⁵ War office 106/63, 5 Aralık 1917.

³⁶ War Office 106/64, bu iki dokümanın araştırmacılara açılış tarihi 1917'dir.

³⁷ 1915 Haziranında Ruslar tarafından 200.000 Yahudi katledilmiş ve daha büyük bir kısmı ise kuzeye sürülmüştür. İngiltere'de Ruslara karşı savaş kurbanı Yahudileri koruma komiteleri kurulmuştur. İngiliz propaganda odakları ise müttefikleri olan Rusya için Yahudi ızdırapları ve Yahudi göçü gibi kelimeler kullanırken, Ermeni olayları için Ermeni katliâmı ve tehirci gibi kelimeler kullanılmıştır. Bkz. Foreign Office 371/2445/12078/104042, 116723; 121172.

mekte ve Anadolu'nun bir köşesindeki Ermeni olaylarını bildiklerini iddia etmektedirler.

1915'lerde anılan servislerin yardımı sayesinde İngiltere'yi sarsan diğer bir olay da Sinn Fein hareketidir. İrlandalılar 1908'lerin başında Ulusal Meclisi tarafından bağımsızlıkları için Sinn Fein adlı örgütü kurmuşlardır. 1906'lardan sonra İrlanda'nın bağımsızlığını kazanması için kurulan yüzlerce kulübün adı Birleşmiş İrlandalılar değil, Sinn Fein'dir. Bu hareket İngiliz Parlamentosu'nda da yer almıştır. İngilizlerin İrlandalıları askere almalarına karşı çıkan Sinn Fein üyeleri 1916'da ayaklanmışlardır.³⁸

5. Propaganda Makinası

Osmanlı İmparatorluğu matbaayı üç yüz yıl geç almasını pek pahalı ödemiştir. Özellikle İngiliz ve Fransız gazeteleri bütün dünyaya yaydıkları fikirlerle ve propagandalarla daha önce Balkanlarda daha sonra ise Ermeni katliâmı konusunda yaptıkları yayınlarla suçsuz bir imparatorluğu bir dehşet İmparatorluğu olarak göstermeyi bilmişlerdir. 1918'lere gelinceye kadar İngiliz propagandasının genişliğini anlayabilmek için şu detayları vermekte fayda görüyoruz: 1916'da bir yıl içerisinde propagandaya harcanan para 1.300.000 sterlindir. Bu harcamalar içerisinde seyahat giderleri, çeviri, kitap ve bülten dağıtımları, telsiz ve telgraf giderleri, resimli mecmua ve magazinler, fotoğraf ve resim sergileri, basın makaleleri, sinema filmleri, dış basına yapılan ödemeler, İngiliz gazetelerinin alınıp dağıtımı gibi masraflar vardır. Her hafta Amerikan basın özetleri, yabancı dilde mecmualar yayınlanmakta, yabancı basın mensupları için materyal hazırlanmakta ve yabancı ülkelere gazeteler açılmaktadır. Her dilden gazete çıkarılmakta, cephede çekilmiş savaş filmleri oynatılmaktadır.³⁹ İngiliz filmcileri 1916'da Erzurum'a kadar gelerek müttefikleri Rus askerlerine tepeler arasına gerdikleri perdelerle filmler oynatmaktadırlar. İngiliz basın büroları Petrograd, İsviçre, İtalya, İspanya ve Fransa'da yarı resmî bürolar bulundurmakta, önemli ve etkili kimseleri Londra'ya getirerek dolaştırmaktadırlar. Fransız okullarında İngiliz donanması hakkında yazı yarışmaları yaptırılmaktadır. Amerikan askerlerine (10.000 kadar) her ay bedava gezi, eğlence, kamp ve dans biletlerinin sağlanması, telsizle her gün 10.000 kelime dış dünyaya aktarılması ve yılda İngiltere ile ilgili 4.000

³⁸ R.M. Henry, *The Evolution of Sinn*, (Dublin, 1920), s. 63. Ayaklanma için bkz. F.X. Martin, *Men and Leaders of Eastern Rising, Dublin 1916*, (Dublin, 1967), s. 29-41. İngiliz arşivleri bu konuda hâlâ kapalıdır.

³⁹ Bkz. Inf4/IA/118498.

makalenin yayınlanması Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Propaganda Bakanlığı'nın görevleri arasında idi. Bunlara yüzlerce film fotoğraf ilâve edilirse, propagandanın büyüklüğü daha rahat anlaşılır. İngiltere'nin enformasyon ve propagandaları Chatlam House denilen yerde hazırlanmıştır. Dış araştırma ve basın kısmının başında Profesör Arnold Toynbee bulunmaktadır. Yardımcısı ise gene tanınmış bir tarihçi olan Profesör G.N. Clark'tır. Propaganda bölümleri ve iş bölümü şöyle yapılmıştır:

AlmanyaMr. Marshall,
FransaMr. Steward,
İspanya, PortekizProf. Atkinson,
İtalya, SkandinavyaProf. Clark,
SSCBProf. Summer,
PolonyaProf. Rose,
Ortadoğu ve Arap Dünyası . .Prof. Gibbs,
USAProf. Webster.⁴⁰

Bütün bu mekanizmanın yanında bir de hükümetin mavi kitap yazarları bulunmaktadır. Örneğin, Lord Bryce hem Ermeni katliamları için, hem de Almanların Belçikalıları katletmeleri hakkında aynı kelime ve iddialarla iki mavi kitap yazmıştır. Her iki kitapta Türk ve Alman kelimeler yer değiştirdiğinde kitapların metinleri bozulmamaktadır. Bugün Ermenilerin Türkler karşı ileri sürdükleri bir çok yabancı yazarın yayınları İngiliz ve Fransız servislerinin kendilerine yolladıkları dokümanlarla yazılmıştır. İmparatorluk elinden geldiğince bu büyük mekanizmaya yabancıları kullanarak cevap vermeye çalışmışsa da halkının homojen olmayışı ve okuma yazma oranının düşüklüğü gücünü azaltmıştır.

Sonuç

Bu makalede müttefiklerin genel olarak Türklere ve müttefiki Almanlara karşı giriştikleri propaganda ve eylemler ele alınmıştır. Doğal olarak Türkler ve Almanlar, İngiliz İmparatorluğu'na karşı propaganda ve karşı eylemlere girişmişlerdir.⁴¹ Osmanlı İmparatorluğu geniş bir

⁴⁰ Bkz. F.O. 898/29/118498. Bu liste ülkelere göre uzayıp gitmektedir. Diğer belgelerde ise bu bölümün yaptığı çeşitli araştırmalar yer almaktadır.

⁴¹ Bkz.: Peter Hopkirk, *On Secret Service East of Constantinople: The Plot To Bring Down the British Empire*, (London: Oxford Press, 2001).

coğrafi alan içinde Balkanlardan Orta Asya'ya kadar geniş bir istihbarat ağı ile Batılı müttefiklerin karşısında mücadele etmiştir. Türklerin kurduğu aynı istihbarat ağı Kurtuluş Savaşı'nda bu sefer Anadolu içinde mücadelesini sürdürecektir. Ancak bu sefer galip gelen Türkiye olacaktır. Günümüzdeki bir çok olayın köklerini gizli servislerin eylemlerinde ve propaganda malzemelerinde görmek mümkündür. Gerçeklerin sisten arındırılmış olarak ortaya çıkarılması ise günümüzde barışa hizmet edecektir.